

УДК 330.3:061.5:711.3

*М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор, академік НААН,
завідувач відділу розвитку підприємництва і кооперації
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
Л.В. ЗАБУРАННА, доктор економічних наук, професор,
професор кафедри
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України

Постановка проблеми. Прагнення України до інтеграції в європейське співтовариство потребує розробки заходів і механізмів сталого розвитку українського села та якнайскорішого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу нашої держави. Без подолання негативних тенденцій у розвитку сільських територій, на яких проживає майже третина населення України, остання не зможе ефективно конкурувати з іншими країнами. На наше глибоке переконання, важливим критерієм сталого розвитку сільських територій, особливо в умовах міжнародної інтеграції, повинно стати поліпшення якості життя аграрних виробників, сільського населення, нації на основі збереження її життєзабезпечувальних комплексів.

Розвиток підприємництва є важливим аспектом відродження сільських територій в Україні. Водночас це один із секторів економіки, що виконує особливу роль у створенні

конкурентоспроможної продукції, оскільки є основою для подальшого розширення виробництва і поліпшення добробуту сільського населення. Будучи складовою частиною багатокладної економіки, підприємництво забезпечує не тільки вторинну, але й основну зайнятість сільського населення, яка тісно пов'язана зі становленням соціально-економічного ринкового господарства. Розвиваючи господарську ініціативу сільського населення, підвищуючи його зайнятість разом із темпами її зростання, аграрне підприємництво формує клас підприємців, що пом'якшує соціальну напругу в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях приділяють увагу багато науковців та економістів-практиків, серед яких П. Саблук, С. Азізов, П. Канінський [1], Ю. Губені [6], В. Липчук, С. Коробка [9], В. Зіновчук, Ю. Лупенко [10], М. Малік, П. Пулім [12], О. Могильний [13], М. Кропивко, О. Булавка [18], Л. Забурана [7, 11], а також вони висвітлені

© М.Й. Малік, Л.В. Забурана, 2015

у ряді важливих наукових досліджень ННЦ «Інститут аграрної економіки». Але нині питання розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях стоять вкрай гостро і потребують переосмислення й удосконалення підходів до формування сучасних інструментів підтримки підприємницької ініціативи на селі.

Мета статті – розгляд існуючих проблем і перспектив розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях у сучасних умовах прагнення України до євроінтеграції.

Виклад основних результатів дослідження. Село, яке завжди відігравало особливу роль у житті суспільства, постійно зазнавало значних матеріальних та демографічних втрат. Однак місце села в суспільному розвитку країни, в її поступі вперед не втрачало своєї важливості. Для забезпечення сталого розвитку аграрної сфери й сільських територій важливою є оцінка можливостей забезпечення зайнятості селян, що зумовлюють осілість на сільських територіях, на-

повнення місцевих бюджетів за рахунок відрахувань від їхніх доходів і податків підприємств, які тут розміщені, що, зрештою, значною мірою визначає соціально-економічний розвиток цих територій. З 1993 року чисельність сільського населення щорічно скорочувалася на 132 тис. осіб і цей процес відбувається прогресуючими темпами. Лише за три останні роки чисельність сільського населення щорічно зменшувалась у середньому на 200 тис. осіб. Темпи його скорочення вищі, ніж усього населення, у тому числі міського. Водночас знижується частка сільського населення в загальній чисельності населення України. Якщо на 1 січня 1991 року сільське населення становило 32,5 % від усього населення країни, то на початок 2014 року вже 31,0 %. Кількість сільських населених пунктів із 1991 до 2015 року зменшилася на 457 од. (рис. 1). Нині в Україні налічується близько 8 тис. сіл, що втратили можливість самовідтворення населення.

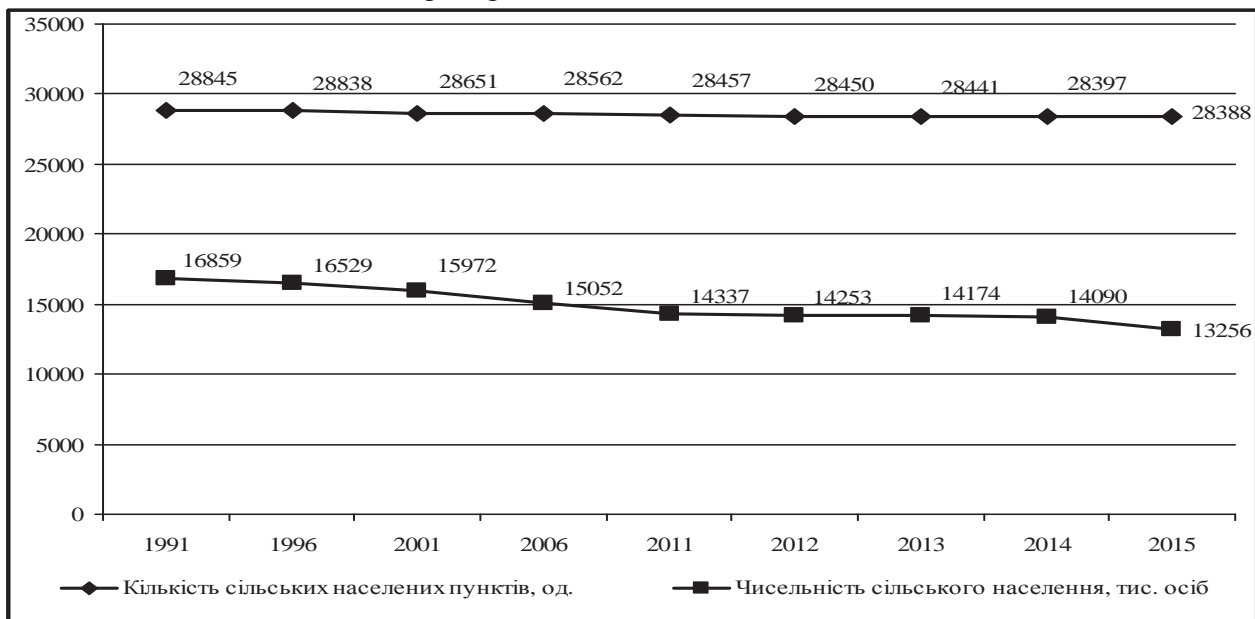

Рис. 1. Чисельність сільського наявного населення і сільської поселенської мережі на 1 січня відповідного року

Джерело: Авторська розробка на основі інформації Державної служби статистики України [14].

Ситуація із зайнятістю й можливостями працевлаштування на селі розглядається як катастрофічна, селянам дуже складно знайти роботу за місцем проживання (рис. 2). Про істотне обмеження можливостей працевлаштування в сільському господарстві, яке все ж залишається основним місцем прикладання праці селян, доводить той факт, що наван-

таження на одне вільне робоче місце (вакансію) кваліфікованих робітників сільського і лісового господарств, риборозведення та рибальства становило у 2011 році майже 67 осіб, що найбільше серед усіх професійних груп, тоді як загалом на зареєстрованому ринку праці цей показник дорівнював 14 осіб [14].

Рис. 2. Чисельність зареєстрованих безробітних у сільській місцевості, тис. осіб

Джерело: Авторська розробка на основі інформації Державної служби статистики України [14].

Отже, нинішній соціально-економічний стан сільських територій перебуває у критичній фазі, яка тягне за собою дестабілізацію всієї економіки України. При цьому чітко окреслюється основна проблема – в українському селі є великий трудовий потенціал, не зайнятий продуктивною працею. У ситуації, що склалася, стратегічними напрямками підвищення зайнятості населення сільських територій є використання матеріальної підтримки й ініціативи безробітних громадян для організації ними власної підприємницької діяльності.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники під підприємництвом розуміють основу розвитку економіки, процес здійснення виробничої діяльності з фінансовою, соціальною та моральною відповідальністю. Першоосновою є організація як система [10, с. 16]; ініціативна самостійна діяльність громадян та їхніх об'єднань, яка здійснюється на свій ризик і під свою майнову відповідальність, спрямовану на одержання прибутку [9, с. 16]; інтелектуальну діяльність енергійної й ініціативної людини. Існуючі концепції і методи стосовно організації підприємницької діяльності ґрунтуються на використанні природної моделі організації з позицій взаємодії індивідуальних та групових інтересів. Саме підприємництво розвиває ділову активність, комерцію [2, с. 123]; підприємництво розглядають як економічну

категорію, як метод господарювання, як тип економічного мислення [8, с. 246]; як тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва, реалізації благ із метою одержання прибутку і соціального ефекту [3, с. 24]; як господарську діяльність суб'єктів, яка є цілеспрямованою, ініціативною й такою, що ставить за мету одержати прибуток у межах закону на основі поєднання особистої вигоди із суспільною корисністю [4].

Відповідно до статті 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів й одержання прибутку. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом [5]. Підприємництво в Україні ведеться у будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця.

Провівши дослідження поглядів сучасних науковців щодо визначення сутності підприємництва, ми дійшли висновку, що в їхніх поглядах чітко простежуються два підходи до з'ясування суті даного поняття:

1) перший – формалізований та окреслює підприємництво як вид господарської діяль-

ності, яка відрізняється від власне господарської двома ознаками – самостійності й ініціативності (ризик притаманний будь-якій економічній системі);

2) другий підхід передбачає розкриття підприємництва не просто як виду економічної діяльності, а особливих, притаманних окремим особам – підприємцям особистісних характеристик, які і перетворюють їхню господарську діяльність на підприємницьку.

Цілком можемо погодитися з другим підходом до з'ясування суті підприємництва та вважаємо, що успіх підприємництва на пряму залежить від підприємця, який виділяється певним стилем, типом мислення й поведінки, що безпосередньо впливає на результативність його господарської діяльності.

Підприємництво в аграрній сфері – складне та багатогранне явище, яке набуває різних форм. Ця різноманітність дає змогу ор-

ганізувати підприємницьку діяльність так, щоб найкраще використовувати ресурсну базу й одержувати максимальну вигоду.

Розрахунки показують, що є значний потенціал розвитку малого підприємництва на селі в частині створення нових робочих місць і збільшення чисельності зайнятих. За різними варіантами розвитку малого підприємництва до 2020 року в сільській місцевості може бути створено:

при песимістичному варіанті – 31,8 тис. нових робочих місць, що скоротить рівень безробіття на селі на 0,14%;

при найбільш реалістичному варіанті – 148,5 тис. нових робочих місць, що сприятиме зниженню рівня безробіття на 0,68%;

при оптимістичному варіанті – 259,1 тис. нових робочих місць, що зменшить рівень безробіття на 1,18% (рис. 3) [15].

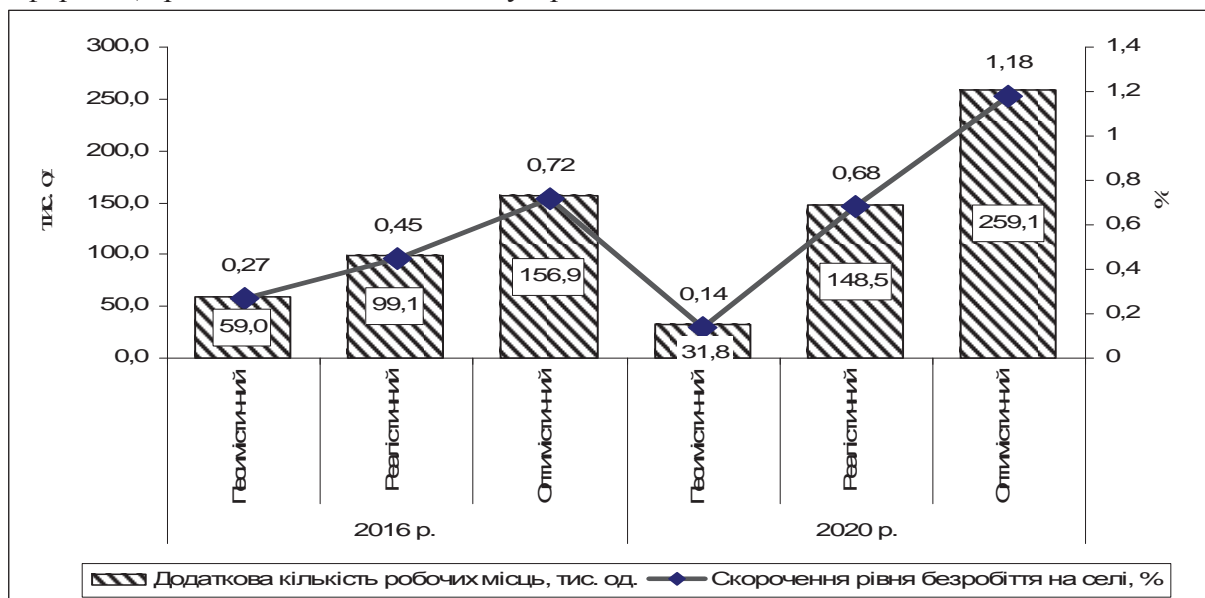

Рис. 3. Прогнозований вплив розвитку підприємництва на рівень зайнятості сільського населення [15]

Разом із тим сформована нормативно-правова база розвитку підприємництва залишається недосконалою, містить багато суперечностей та можливостей несприятливого адміністративного впливу на новостворені суб'єкти, що негативно впливає на доступність для них фінансових ресурсів, інформаційної підтримки, ринків продукції й засобів її виробництва, професійної підготовки тощо. Загальними проблемами розвитку підприємництва на селі залишаються:

- обмежені можливості залучення фінансових ресурсів та обмежене впровадження передових технологій, слабка мотивація до інноваційної діяльності;
- низька конкурентоспроможність продукції та низька оплата праці; недосконалість механізмів державного регулювання;
- низький рівень системної підтримки на рівні органів влади і місцевого самоврядування;
- нестабільність правового забезпечення та регуляторних механізмів.

Також вважаємо, що лише сільськогосподарське виробництво й сільськогосподарська зайнятість не в змозі забезпечити належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян, тому існує об'єктивна необхідність диверсифікації сільської економіки та підприємницької діяльності на сільських територіях України. З урахуванням передового зарубіжного досвіду нами виділено кілька перспективних для сталого розвитку аграрного сектору напрямів диверсифікації підприємницької діяльності на сільських територіях, а саме – розвиток органічного землеробства, сімейного фермерства, кооперації та позааграрних напрямів зайнятості сільських жителів.

Одним із перспективних напрямів диверсифікації сільської економіки є застосування органічного землеробства, яке може пристосувати аграрне виробництво до кліматичних змін і позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток сільських територій. Таким чином, при використанні системи органічного землеробства можливо певною мірою нівелювати дію природних факторів, що особливо важливо в умовах глобальних змін клімату. Ще один позитивний момент використання системи органічного землеробства полягає в тому, що при виробництві сертифікованої продукції ціни на неї майже удвічі вищі, ніж на звичайну продукцію сільського господарства. А це, у свою чергу, дає змогу підприємствам одержувати більші доходи й покривати витрати на виробництво навіть при нижчих урожаєх [21].

Розвиток ферм сімейного типу є також надзвичайно актуальним для України в напрямі міжнародної інтеграції, адже ведення господарства, в якому налічується менше п'яти корів, малоефективне. Тому створення ферм сімейного типу — це крок до сталого розвитку і самозабезпечення селян, розвитку сільської місцевості. Адже саме такі фермерські господарства зберігають традиційні види виробництва, традиційну культуру, сприяють збереженню сільськогосподарського біорізноманіття та раціональному використанню природних ресурсів і, водночас, є важливим фактором сільської економіки. Необхідно підкреслити, що лише ефективні сімейні ферми, які об'єднані в кооперативи, мають

шанс поліпшити соціально-економічне становище сільських жителів.

Також для сталого розвитку аграрного сектору в напрямі міжнародної інтеграції важливим елементом є диверсифікація підприємництва на селі щодо розширення асортименту позасільськогосподарських видів діяльності, серед яких важливого значення набуває розвиток сільського туризму як специфічної форми підсобної господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного й культурного потенціалу регіону [11]. Відповідно до сформованої методології у 2013 році нами було проведено дослідження ефективності диверсифікації підприємницької діяльності у сільській місцевості для 87 суб'єктів Західного регіону України, що надають послуги у сфері сільського туризму, та рівень диверсифікованості джерел одержання доходів, який має істотні розбіжності.

В основу досліджень ефективності діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, що надають послуги у сфері сільського туризму, ми поклали зіставні показники, які без жодних ускладнень і умовностей можна порівнювати для різних за розміром, структурою, просторовим розташуванням суб'єктів:

частка персоналу, задіяного у сфері сільськогосподарського виробництва в загальній чисельності працюючих (ЧСП);

продуктивність праці суб'єкта підприємництва у сфері сільського туризму (ПП);

продуктивність праці в сільськогосподарському виробництві, визначена як величина доходів від виробництва продукції рослинництва й тваринництва з розрахунку на одного працюючого у сфері сільськогосподарського виробництва (ППСГ);

віддача земельних ресурсів, яку пропонується визначати як і показник продуктивності праці діленням сумарного доходу на загальну площу угідь суб'єкта підприємництва (ВЗР);

оборотність ліжко-місця, визначена як співвідношення чисельності туристів, що відвідали протягом року сільську садибу, до кількості створених ліжко-місць (ОЛМ);

середня дохідність ліжко-дня — показник, що, на нашу думку, якнайповніше відображає рівень реалізації туристичного потенціалу певного суб'єкта підприємництва,

потрібний рівень реалізації туристичного потенціалу, тобто показник ДЛД [7].

На графіку (рис. 4) наведено середні значення показників ефективності суб'єктів під-

приємництва сфери сільського туризму, визначених на підставі типологізованих кластерних груп.

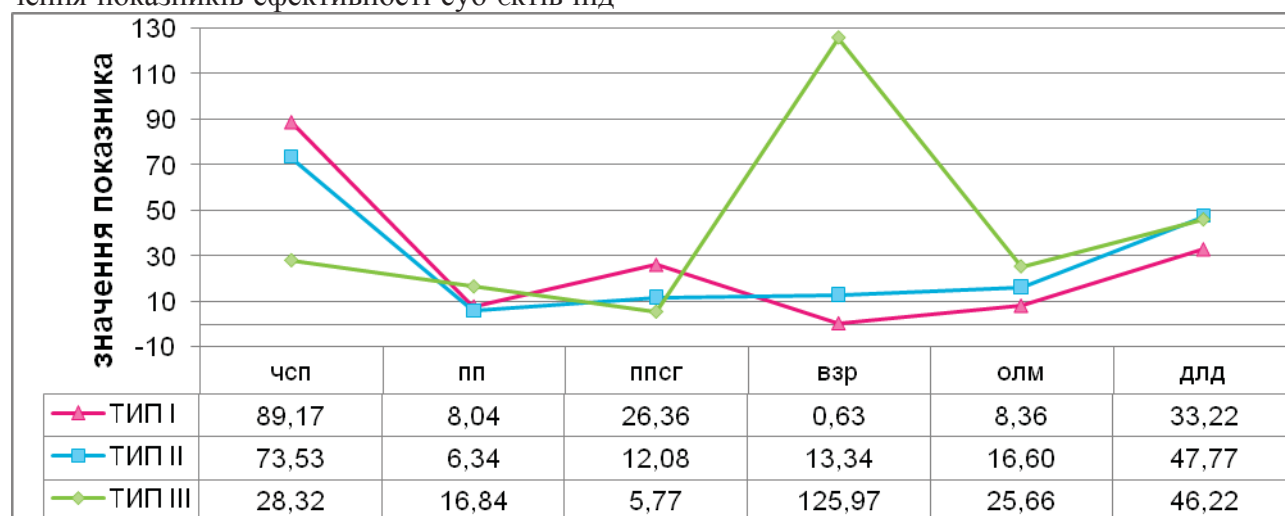

Рис. 4. Профілі ефективності, сформовані відповідно до типових диверсифікаційних стратегій суб'єктів підприємництва у сфері сільського туризму*

*Власна розробка авторів

У структурі доходів суб'єктів підприємництва у сфері сільського туризму переважають доходи від сільськогосподарського виробництва, які мають найнижчу ефективність як щодо продуктивності земельних ресурсів, так і реалізації туристичного потенціалу — кожний потенційний ліжко-день у кінцевому підсумку дає 33,22 грн виручки. Також вони більш як удвічі поступаються лідерством за критерієм продуктивності праці всього персоналу суб'єктам підприємництва у сфері сільського туризму, що віддають перевагу доходам від реалізації туристичного продукту. Останні лідирують як за продуктивністю трудових ресурсів, так і за віддачею земельних ресурсів — майже 126 тис. грн із кожного гектара загальної займаної площі, однак виявляють найнижчу віддачу працівників, задіяних у сфері сільськогосподарського виробництва. Крім того, суб'єкти підприємництва у сфері сільського туризму, спеціалізовані виключно на виробленні туристичного продукту, не досягають максимальних показників реалізації свого туристичного потенціалу, адже кожний потенційний ліжко-день дає змогу мати в середньому 46,22 грн доходу. Проте оборот ліжко-місць у суб'єктах підприємництва у сфері сільського туризму 3-го типу є най-

вищим, оскільки на кожне ліжко-місце за рік припадає майже 26 гостей. Суб'єкти підприємництва у сфері сільського туризму 2-го типу займають проміжне становище за всіма показниками ефективності, крім двох: демонструючи найнижчу продуктивність праці всього персоналу, цей кластер виявив найвищий рівень реалізації туристичного потенціалу — кожний потенційний ліжко-день у 2013 році приніс їм у середньому 47,77 грн доходу. Отже, за узагальнюючою сумою показників кластер суб'єктів підприємництва у сфері сільського туризму, що включає суб'єкти підприємництва зі змішаною структурою доходів, для яких туристична діяльність стала важливим джерелом доходів є економічно ефективніший порівняно з іншими, що підтверджує нашу гіпотезу про економічну обґрунтованість диверсифікації діяльності в сільській економіці за інноваційними напрямками, особливо у складних для ведення сільськогосподарського виробництва регіонах [7].

У ННЦ «Інститут аграрної економіки» було розроблено програму розвитку підприємництва на селі, що включає визначення цілей, напрямів і заходів економічної політики щодо активізації економічної активності сільгоспідприємств (рис. 5). Головний

інструмент такої політики вбачається у створенні системи стимулів стосовно капіталізації малих агропідприємств, запровадженні ними інновацій, а також дотриманні усіма підприємцями соціальної етики, інституційних та екологічних вимог до виробництва й поведінки на ринках. Це означає необхідність інституційного забезпечення багатокладності аграрної економіки як основи сільськогосподарського виробництва й розвитку соціальної сфери села.

Очікується, що в результаті реалізації програми будуть додатково створені більше ніж 200 тис. СПД, юридичних і фізичних осіб. У цілому програма націлена на становлення середнього класу на селі, готового взяти на себе частину соціальних зобов'язань у розвитку сільських територій з огляду на попередньо створені привабливі умови підприємницької діяльності [17].

Рис. 5. Програма розвитку підприємництва в АПК України до 2020 року [17]

Крім того, у Київській області ініційовано створення Туристичної ради зеленого туризму Київщини.

Враховуючи вищевикладене вважаємо, що головні напрями створення інституціонально-економічних умов, сприятливих для розвитку підприємництва аграрного сектору, включають відповідні заходи організаційно-правового змісту:

1. Дерегуляція підприємницької діяльності у галузі:

➤ формування інституцій та інфраструктури розвитку підприємництва, інституційне забезпечення свободи і визначення критеріїв відповідальності підприємницької діяльності, прав щодо її здійснення;

➤ обмеження адміністративних втручань у ведення підприємницької діяльності через удосконалення змісту й засобів суспільного контролю за взаємодією підприємств і виконавчих органів;

➤ протидія протекціонізму органів влади та місцевого самоврядування в частині входу окремих підприємств на аграрні ринки (виходу з них). Визначення дієвих критеріїв зв'язку службовців-інсайдерів із приватними бізнес-інтересами;

➤ обмеження трансакційних витрат як фактора стримування розвитку малого підприємництва, модернізація системи «публічних послуг»;

➤ створення інституційних передумов оптимізації структури власності аграрних підприємств, забезпечення економічної свободи/відповідальності їхніх співвласників, її спрямованості на капіталізацію й запровадження інновацій;

➤ суспільна мотивація інвестиційної діяльності сільськогосподарських і несільськогосподарських підприємств, сприяння розвитку прямого та венчурного інвестування;

➤ спрощення процедури злиття/поділу підприємств. Визначення їх як правочинів, що легітимізують трансформацію існуючих СПД;

➤ формування ринку корпоративних прав в аграрному секторі;

➤ розвиток кредитного обслуговування суб'єктів малого підприємництва на селі, забезпечення правової ліквідності власності як об'єктів застави.

II. Підтримка ринкової активності сільськогосподарських підприємств:

➤ створення умов для підвищення конкуренції сільськогосподарських товаровиробників на господарському, регіональному й міжнародному рівнях, подолання обмежень руху товарної продукції;

➤ розробка та реалізація системних заходів щодо розвитку внутрішнього ринку, поглиблення рівня переробки сільськогосподарської продукції, її диференціації, стимулювання реалізації на внутрішніх ринках;

➤ визнання малих товаровиробників виключними об'єктами державної підтримки суб'єктів підприємництва на селі. Удосконалення критеріїв надання державної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам;

➤ визначення умов державної підтримки сімейних ферм та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) у частині понесення ними капітальних витрат на забезпечення виробництва й збуту сільськогосподарської продукції;

➤ структуризація системи стандартизації якості сільськогосподарської продукції та харчової безпеки;

➤ підтримка експортної діяльності суб'єктів малого підприємництва та визна-

чення СОК суб'єктами експортно-імпорتنних операцій;

➤ забезпечення адресності компенсацій у розмірі щомісячного єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування суб'єктам малого підприємництва, що працевлаштовують безробітних;

➤ створення інституційних передумов диверсифікації підприємницької діяльності на селі;

➤ підтримка несільськогосподарської підприємницької діяльності на селі – сфери послуг, народних промислів та ремесел, малих заготівельних, переробних і харчових підприємств, сільського й зеленого туризму через: розвиток ринкової інфраструктури; спрощення процедур доступу суб'єктів несільськогосподарського підприємництва до використання державного та комунального майна і землі;

➤ розвиток системи довгострокового кредитування лізингу залежно від галузевих особливостей;

➤ створення постійно діючої системи моніторингу соціально-економічних та інституційних факторів підприємницького середовища, виявлення головних перешкод ринковій активності селян, їх готовності здійснювати виробничу й комерційну діяльність в офіційному статусі суб'єктів підприємницької діяльності

III. Розвиток конкурентної політики:

➤ внесення змін до господарського та цивільного законодавства в частині визначення організаційно-правових форм сільськогосподарської підприємницької діяльності;

➤ визначення законодавчих засад соціальних зобов'язань організаційно-правових форм сільськогосподарської підприємницької діяльності;

➤ забезпечення відкритості й доступності реєстрів холдингових і підлеглих підприємств АПК, виділення їх в окрему групу статистичної та інших видів звітності;

➤ удосконалення договірних відносин незалежних товаровиробників (кооперативів по збуту продукції) з підприємствами переробної галузі та торговельними мережами з метою скорочення трансакційних витрат;

➤ розвиток аграрних ринків, створення інституційних передумов щодо привабливості закупівлі переробними підприємствами продукції сільськогосподарських товаровиробників на відкритому ринку (outsourcing);

➤ сплата податків щодо ведення сільськогосподарської діяльності й податку на землю за місцем діяльності холдингових (підлеглих) підприємств. Визначення платниками фіксованого податку виключно суб'єктів малого сільськогосподарського підприємництва: фермерських господарств і сімейних ферм, що здійснюють виробництво як СПД-фізичні особи;

➤ оподаткування давальницьких внутрішніх операцій на основі ринкових показників;

➤ підтримка СОК як форми інтеграції малих товаровиробників, розвиток на цій основі конкуренції усіх форм господарювання на селі;

➤ здійснення законодавчих та організаційних заходів щодо активізації розвитку системи кредитних кооперативів на селі;

➤ удосконалення інституціонального середовища діяльності суб'єктів малого підприємництва, що включає:

1) спрощення процесів реєстрації суб'єктів малого підприємництва та їхньої ліквідації;

2) ліквідність прав власності та похідних прав, розвиток інфраструктури, що забезпечує їх транспарентний перехід;

3) усунення невинуватих адміністративних процедур державного нагляду, забезпечення відповідальності службовців за дії, що перешкоджають створенню й розвитку малих підприємств;

4) розробку та запровадження місцевих програм розвитку малого аграрного підприємництва;

5) підтримку розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості;

6) законодавчі застереження щодо недопущення практики зупинення виробництва або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг органами державного нагляду крім виключних випадків, визначених законами;

7) запровадження законодавчої вимоги про відшкодування суб'єктам підприємницької діяльності збитків, заподіяних діями службовців (органів) влади й місцевого самоврядування.

Основними індикаторами розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях, на нашу думку, мають стати такі:

збільшення до 2020 року на 30 відсотків малих і середніх підприємств із розрахунку на 10 тисяч сільського населення;

збільшення чисельності зайнятих у підприємницьких структурах різних галузей, що функціонують на селі, до 2015 року – в 1,1 раза, до 2020 року – в 1,5 раза;

наявність підприємницьких структур у кожному сільському населеному пункті з чисельністю населення понад 50 осіб.

Висновки. Соціально-економічний розвиток сільських територій є одним із найважливіших напрямів аграрної політики, спрямованої на підвищення життєвого рівня сільського населення, створення комфортних умов жителям українського села. Він передбачає якісні зміни у продуктивних силах та виробничих відносинах, у соціальному розвитку, забезпечуючи необхідний рівень життя, духовне збагачення, гармонійний розвиток людини. Запровадження підприємництва на селі розв'язує ряд проблем, починаючи зі створення нових робочих місць і закінчуючи соціальним прогресом на селі. Сфера малого підприємництва є тим буфером, який пом'якшує соціальну напругу в сільських поселеннях.

Для розвитку підприємництва на селі існують усі передумови: наявність достатньої чисельності трудових ресурсів, у тому числі висококваліфікованих спеціалістів; зростання безробіття в державному секторі економіки; незаповнені ніші в ринковому просторі з надання послуг населенню, потреба національної економіки в нових діях і підходах щодо виходу її з кризи; необхідність розробки й запровадження новацій в аграрне виробництво тощо.

Підприємництво у вигляді диверсифікованої несільськогосподарської діяльності може стати провідною сферою зайнятості для багатьох безробітних у сільській місцевості. У зв'язку з цим завданням держави

повинно стати регулювання підприємницького середовища в інтересах розвитку виробництва, детінізації бізнесової діяльності, полегшення становища членів нашого суспільства. В Україні для розвитку малого підприємництва на селі органи державної влади повинні: розробити законодавчу базу відповідно до регіональних особливостей та провадити дієві програми реформування на

місяцях з одночасним урахуванням причин, що перешкоджають організації підприємництва.

Лише спільними зусиллями можливо створити умови праці й проживання людей у сільській місцевості відповідно до європейських стандартів, зберегти національну та мовну ідентичність, духовність, самобутність і культурні традиції українського села.

Список використаних джерел

1. *Азізов С.П.* Організація аграрного виробництва і бізнесу / С.П. Азізов, П.Т. Саблук, П.Т. Канінський; за ред. С.П. Азізова, П.Т. Саблука. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2006. – 788 с.
2. *Бузмакова Т.И.* Духовно-нравственные основы российского предпринимательства: история и современность / Т.И. Бузмакова, Т.Ю. Кирилина // Вопросы региональной экономики. – 2011. – № 4. – Т. 9 – С. 119-129.
3. *Варналій З.С.* Основи підприємництва : навч. посіб. / З.С. Варналій. – К.: Вид-во «Знання»- Прес, 2002. – 240 с.
4. *Васильєва Л.М.* Поняття і сутність підприємництва / Л.М. Васильєва // Вісн. Дніпропетровського держ. аграр. ун-ту. – 2010. – №1. / [Електронний ресурс] : Веб-сайт Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vddau/2010_1/pdf/38.pdf.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). — 2003. — № 18; 19–20; 21–22. — Ст. 144.
6. *Губені Ю.Е.* Підприємництво : навч. посіб. / Ю.Е. Губені. – Львів : Укр. технології, 2012. – 572 с.
7. *Забуранна Л.В.* Туристична підприємницька діяльність в аграрній сфері: теорія, організація: моногр. / Л.В. Забуранна. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2012. – 480 с.
8. *Купчак Б.Ф.* Підприємництво : суть та умови здійснення / Б.Ф. Купчак // Наук. вісн. Нац. лісотехнічного ун-ту України : зб. науково-технічних праць. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 243-249.
9. *Липчук В.В.* Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві : моногр. / В.В. Липчук, С.В. Коробка. – Львів : Вид-во "Сполом", 2011. – 228 с.
10. *Малік М.Й.* Основи аграрного підприємства / М.Й. Малік, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко та ін. – К.: Вид-во Ін-ту аграр. економіки, 2001. – С. 16.
11. *Малік М.Й.* Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій України / М.Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 110 – 115.
12. *Малік М.Й.* Концептуальні засади розвитку сільських територій / М.Й. Малік, П.А. Пулім // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: доп. міжнар. Симпозіуму (16—18 трав. 2007 року). — Житомир: Вид-во ДВНЗ «Державний агрологічний університет», 2007. — С. 156—163.
13. *Могильний О.М.* Державна політика у розвитку сільських територій / О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2010. – № 10 – С. 125-131.
14. Офіційний сайт Держслужби статистики України [Електронний ресурс]: Стат. інформація. – Режим доступу:– www.ukrstat.gov.ua.
15. *Півторак В.С.* Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві / В.С. Півторак. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. – 52 с.
16. Предпринимательство : учеб. для студ. экон. вузов / [Лапуста М.Г., Поршнева А.Г., Старостин Ю.Л., Скамай Л.Г.]. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 448 с.
17. Програма розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року (проект) ; за ред. Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2013. – 28 с.
18. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): моногр. / [Малік М.Й., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. М. Й.Маліка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 642 с.
19. *Шевченко И.К.* Организация предпринимательской деятельности: учеб. пособие / И.К. Шевченко. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. – 92 с.
20. *Balman, A.* (2014): "25 Years of Transition: The Structural Development of Eastern German and Eastern European Agriculture", Vortrag präsentiert auf Sino-Germany Academic Exchange Lecture Series, Chengdu/China, 11.11.2014 - 13.11.2014.
21. *Bill V.* (2002): *The Chains of Agriculture: Sustainability and the Restructuring of Agri-food Markets*, IED, Background Paper for the Preparatory Committee Meetings to the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, 26 August – 4 September 2002.
22. *Holland, J., Burian, M., and Dixey, L.* (2003) Tourism in Poor rural Areas: Diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic. http://www.propoortourism.org.uk/12_rural_areas.pdf. Accessed on 18th March 2008.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2015 р.

*